

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті досліджено проблему формування моральних цінностей сучасної молоді людини; доведено, що моральні цінності – це систематизація, кодування морального змісту суспільних явищ, які визначають вектор поведінки, формують систему цінностей і моральну активність, шляхи морального самовдосконалення особистості.

Ключові слова: моральні норми, цінності, ідеали, поведінка, моральна активність.

Мащак С. О. К проблеме формирования моральных ценностей современной молодёжи. В статье исследована проблема формирования моральных ценностей современного молодого человека; доказано, что моральные ценности – это систематизация, кодирование морального содержания общественных явлений, которые определяют вектор поведения, формируют систему ценностей и моральную активность, пути морального самосовершенствования личности.

Ключевые слова: моральные нормы, ценности, идеалы, поведение, моральная активность.

Maschak S. O. To the Problem of Modern Youth Moral Values Formation.

The article deals with the problem of the modern young people moral values formation. It is proved that moral values are systematization and code of the public phenomena moral content, which determine the vector of behaviour, form the system of values and moral activity of personality, ways of moral self-perfection.

Key words: moral norms, values, ideals, behaviour, moral activity.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження проблеми моральних цінностей сучасної молоді набули сьогодні особливого значення, оскільки вони пов'язані із низкою чинників, які визначають розвиток молоді людини та є однією з детермінант збереження її психологічного здоров'я. Зауважимо, що в юності формуються ціннісні орієнтації особистості, її спрямованість, індивідуальні якості, які визначають мотиви поведінки, спрямованість мотивації, а в боротьбі мотивів моральний вибір визначає рівень моральної свідомості та самосвідомості. Свідоме ставлення до норм і правил моралі, їх адекватне розуміння веде не тільки до самостійності юнацтва в моральному виборі форм моральної активності, а й зумовлює становлення системи цінностей, ідентифікації з омріяним ідеалом дорослого майбутнього. Усвідомленість морального вибору,

зі свого боку, забезпечує розвиток уміння долати негативні впливи, формувати моральну стійкість особистості, є умовою цілеспрямованої самоосвіти й самовиховання, перемоги моральних цінностей та переконань. Варто зазначити, що соціально-економічна нестабільність, зміна етичних, освітніх, виховних, моральних, духовних орієнтирів на межі століть у нашому суспільстві зумовлює нагальну потребу формування відносин на моральних засадах. Саме юнаки та дівчата, котрі входять у доросле життя, особливо гостро в період ранньої юності відчують на собі неоднозначний вплив суспільної ситуації: сімейне, шкільне, релігійне виховання утверджує гуманістичну систему цінностей, а моральні вартості, норми українського суспільства і вчинки дорослих дуже часто цьому суперечать. Молодь стоїть перед дилемою вибору орієнтирів на полюсах «добра та зла», моралі й аморальності. Саме тому процес входження молодих людей у доросле, самостійне життя, здатних не тільки контролювати себе, навколишній світ, а й творити нові моральні орієнтири та цінності, повинні бути предметом постійної уваги широкого загалу спеціалістів різних галузей. І хоча сьогодні в психології накопичена велика кількість даних про те, що особливості внутрішньої динаміки самосвідомості здійснюють вагомий вплив на всі аспекти життєдіяльності особистості, усе ж актуальним залишається питання формування моральних цінностей молоді.

Мета статті – дослідження змісту та структури моральних цінностей молодих людей. На нашу думку, моральні цінності займають одне з основних місць у системі цінностей молоді, визначають адекватність формування «Я-образу», забезпечують позитивне сприймання себе й суспільного оточення, вибір форм активності та діяльності, їх реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми та виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ціннісні орієнтації є складним утворенням, що охоплюють різноманітне за змістом та формою розуміння особистістю навколишнього світу. Психологи, соціологи, педагоги пов'язують їх із системою установок як ставлення до дійсності, з активністю особистості, що розкривається через діяльність [2; 3; 4, 5].

Ми вважаємо, що моральні цінності як система установок – це систематизація й кодування морального значення суспільних явищ, які визначають вектор поведінки людини, формують систему цін-

ностей особистості. Лише в юності особистість поставлена в таку соціальну ситуацію, коли вона повинна визначити своє місце не лише в плані майбутньої професійної діяльності, а й життєвого шляху.

Слід зазначити, що вікові межі періоду молодості є нечіткими – це період від 17–18 до 20–40 років. Зрозуміло, що система цінностей у сімнадцять років буде дещо відрізнятися від системи цінностей тридцятирічних. У сімнадцять років змінюється характер навчальної й громадської діяльності, вона виходить за межі школи, а юнак чи дівчина усвідомлює те, що володіє низкою психологічних якостей і станів – взаєморозуміння, почуття обов'язку, честі, гідності, принципності, дисциплінованості – та здатна до досягнення законів професійної діяльності, вироблення стійких й усвідомлених морально-етичних цінностей. У 16–17 років старшокласники прагнуть утвердити свою внутрішню незалежність, підкреслити самостійність у прийнятті життєво важливих рішень, вони здатні до самовиховання та самоосвіти [3, 42]. Це період сенситивний у психологічному, соціальному планах щодо формування системи моральних цінностей, почуттів, переконань, дій, створюються сприятливі внутрішні й зовнішні передумови для формування наукового світогляду, пізнавальних можливостей, інтелекту, вияву творчих здібностей у різних галузях мистецтва, науки, побуту, формується нестандартний підхід до сприймання та вирішення вже відомих питань, розвивається вміння підпорядковувати особистісні проблеми до широких групових, суспільних.

І. С. Кон вважає, що квінтесенцію цього вікового періоду складає становлення самосвідомості й стійкого образу Я, закладаються психологічні, світоглядні підвалини особистості. «... Найцінніші надбання ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу, який означає для юнацтва справжню копернікову революцію» [5, 56]. Зазначимо, що в самосвідомості молодої людини періоду ранньої юності реалізується уявлення про себе як про індивідуальну, неповторну цілісність, а це спонукає до появи нової цінності – бажання бачити себе кращим, розумнішим, успішним, сучасним, щасливим.

Потреба в самопізнанні й самовизначенні не тільки характеризує ставлення молодої людини до навколишньої дійсності, а й у ній вона неодмінно знаходить матеріал для творення свого «Я», а «Я – моральне» до 20 років стає складовою частиною «Я-концепції».

Варто зазначити, що для юності характерною рисою є вікова інтровертованість. Самотність молодшої людини дає їй змогу реалізувати здібності. Ця особливість юнацького віку дещо відрізняється від усамітнення дорослих. А. В. Мудрик зазначає, що дорослі наодинці із собою відкидають ті ролі, які вони виконують у житті, стають самими собою. Юнаки, навпаки, сам на сам програють ті ролі, котрі їм недоступні в реальному житті. Е. Фромм констатує, що моральна самотність так само важко переноситься, як і фізична; більше того, фізична стає нестерпною лише в тому випадку, якщо призводить до самотності моральної. Дружні стосунки, перше кохання, особистісні контакти й підтримка референтних дорослих дають змогу долати вікову інтровертованість і ведуть до зміни системи цінностей. Сучасному молодому поколінню сімнадцятирічних притаманний розумно-практичний, тверезий погляд на систему життєвих цінностей, значно вища незалежність від батьківської опіки. Можливо, це пов'язано із тим, що значна частина юнаків та дівчат виховувались у неповних сім'ях, де батьки роками працювали за кордоном, а рішення потрібно було приймати без порад і підтримки батьків, та й ХХІ ст. значно розширило інформаційні можливості взаємодії, активізувало формування вмінь та навичок активно й адекватно шукати сенс свого життя та місця в ньому. Труднощі й суперечності власного життя змушують молоду людину обирати: або в тебе відкритий і сміливий погляд на себе та світ, включаючи проблеми морально-етичних цінностей і їх вибору, або ж світ знівелює тебе. Усвідомлення соціальної перспективи, яка виражається в діалектиці минулого – теперішнього – майбутнього «Я», веде до часткової гармонізації особистості й розширює перспективи подальшого розвитку у двадцять, двадцять п'ять років.

Окрім того, структура цінностей молодих людей характеризується ієрархічною системою. У ній наявні різноманітні мотиваційні тенденції, котрі стали цінними для особистості з погляду майбутнього. У двадцять – це вибір професії, у двадцять п'ять – одруження, народження дітей, у тридцять – кар'єра й матеріальна незалежність, у сорок – гармонізація всіх сфер особистого та суспільного життя. Але засвоєння моральних цінностей, ідеалів, зразків не завжди проходить успішно й кожна молода людина приймає та творить для себе свою систему цінностей. Часто особистість привчається поводитися відповідно до омріяного зразка, системи особистих чи суспільних цінностей, але не може усвідомити їх реального змісту. Ці процеси

глибинні, тому дуже часто зміни, що відбуваються в моральній сфері, залишаються непоміченими. Але саме тоді існують потреба й необхідність допомоги зі сторони дорослого, психолога, психологічної служби. Зрозуміло, що така взаємодія забезпечує адекватність самооцінки, а молода людина у всій неповторності проявів власної «Я-концепції» починає переоцінювати систему цінностей та обирати моральні орієнтири в ній.

Моральні проблеми, що виникають у вчинках людей, дуже часто залишаються непоміченими молодими людьми, якщо в їх взаємодії з іншими не було відповідних моральних знань. Різноманітний характер інформації, значний її обсяг із питань вияву моральних колізій призводить до значної різниці в змісті моральних знань, у характері та засобах її сприймання молодими людьми, а отже й до різного ставлення до одного й того ж самого суспільного явища, вибору цінностей. Саме тому моральні знання виступають початковою ланкою в опануванні особистістю моральних цінностей. Моральні знання – це «відомості про моральні вимоги, оцінки, ідеали та про наслідки порушених норм моралі [8, 68]. Моральні знання є передумовою орієнтування в моральних цінностях та у виборі певної лінії поведінки.

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що наявність моральних цінностей є виявом небайдужості людини в ставленні до довкілля, яка виникає зі значущості різних сторін, аспектів навколишнього світу для її життя. Вони, за своєю суттю, є результатом оволодіння оточенням із погляду його значення для задоволення потреб особистості й свідчать про рівень її соціальної зрілості. Засвоєні особистістю соціальні норми та вимоги, які становлять зміст її ціннісних уявлень, зумовлюють спрямованість її активності, вибір сфер і засобів реалізації нею своєї внутрішньої позиції, ставлення до тих чи інших явищ навколишнього життя. При цьому особистість починає будувати й узгоджувати свої стосунки з навколишніми, спрямовувати свої зусилля на самовдосконалення відповідно до своїх ціннісних орієнтацій, власних переконань і поглядів [1; 6; 9].

Поведінка, що підпорядкована системі власних моральних цінностей і є їх реалізацією, свідчить про звільнення особистості від ситуативних впливів, про її здатність до свідомого керування своєю активністю, у тому числі й соціальною. У зв'язку з цим моральні цінності набувають ролі внутрішнього механізму регуляції поведінки.

Таке розуміння цінностей дає підстави розглядати їх не тільки як елементи мотиваційної структури особистості, а ще і як важливий елемент структури моральної свідомості, який виступає основою для здійснення людиною вибору тих чи інших соціальних нормативів. Оскільки цінності за своєю суттю є установкою на реалізацію у вчинках тих чи інших елементів матеріальної й духовної культури суспільства, їх вивчення – важлива ланка аналізу соціальної детермінації активності, а також соціально-психологічної адаптації особистості, свідченням якої є адекватне співвідношення її цінностей і цінностей суспільства, тобто індивідуалізоване відтворення в поведінці й діяльності соціально значущих норм і вимог. У зв'язку з цим очевидним стає тісне поєднання цінностей з ідеалами, оцінними критеріями особистості, які утворюють психологічну базу їх формування. У результаті такої функціональної єдності моральні цінності виступають у вигляді певного еталона для оцінки відповідних до конкретних умов зразків соціальної поведінки [7, 189].

Цінності, що характеризують моральне обличчя людини, не мають особливої форми реалізації, вони пронизують усю поведінку людини, усю її діяльність. Соціальний зміст діяльності, у якій виявляються моральні еталони, об'єктивно характеризує ціннісну спрямованість особистості. Їй відповідає «...виникаюча в процесі життя й виховання людини стійко домінуюча система мотивів, в якій основні, провідні мотиви підпорядковують собі усі інші, характеризують будову мотиваційної сфери людини» [8, 59].

Саме в період ранньої юності виробляються моральні ціннісні орієнтації, у яких виявляється сутність людини. «Юнаки перебувають в унікальній ситуації, яка дає їм можливість аналізувати свою поведінку в минулому, інтегрувати її в реальність сьогодення й прогнозувати, планувати та подумки переноситись у власне майбутнє [10, 36]. Життєвий вибір, зроблений у юнацькому віці, залежить від спрямованості особистості, базових ціннісних орієнтацій, домінуючої мотивації.

Ціннісні орієнтації традиційно розглядають як єдність когнітивного, поведінкового та емоційного елементів. Змістове наповнення ціннісних орієнтацій молодих людей тісно пов'язане із соціальними нормами й цінностями суспільства, котрі, зі свого боку, регулюють поведінку в напрямі моралі.

Ціннісні орієнтації, на думку Е. В. Соколова, виконують декілька функцій. Це, передусім, адаптивна, або здатність особистості задовольняти свої основні потреби за допомогою суспільних цінностей; друга – захисту особистості, третя – пізнавальна; четверта – експресивна, що забезпечує самовираження та самоствердження особистості. Цю думку поділяє М. Й. Боришевський [2, 145].

Проведене нами діагностичне дослідження, мета якого – визначення ціннісних орієнтацій молодих людей віком від 18 років до 25 років та розуміння ними моральних норм – показала, що в них система цінностей гуманістична, а її за результатами дослідження можна розділити на такі групи, як сформована система цінностей та правильне розуміння моральних норм; сформована система моральних цінностей і правильне неповне розуміння системи моральних норм; елементарна система цінностей та неправильне розуміння моральних норм. За методикою С. Бубнова, адаптованою до мети дослідження, ми вивчали такі параметри, як здоров'я, спілкування, любов, дружба, матеріальне становище, соціальна активність, милосердя, відпочинок. Система цінностей у вісімнадцятирічних і двадцятип'ятирічних відрізнялася за вибором критеріїв матеріального, кохання, здоров'я, соціальної активності. Але 80 % респондентів об'єднували такі цінності, як милосердя, допомога іншим. 20% молодих людей на перший план ставлять матеріальні цінності, здоров'я й добробут власної родини.

У структурі пріоритетних проблем формування моральних цінностей молоді слід виділити її право на особисту свободу вибору, індивідуальність, творчість, гармонійний розвиток, враховувати ступінь зміни ціннісних орієнтацій, які тісно пов'язані із закономірностями та реаліями розвитку суспільства. І хоча більшість молодих людей до тридцяти років обирає прагматичну систему моральних цінностей, у якій домінує матеріальне, – кожен другий шукає можливість поєднати духовно-моральні й прагматичні в ній. Адже засвоєння системи цінностей, на основі яких формуються моральні ціннісні орієнтації, відбувається завдяки взаємодії механізмів наслідування, ідентифікації, інтерналізації, інтеріоризації.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Соціально-економічні, культурні, релігійні, освітні, виховні традиції суспільства суттєво позначилися на формуванні, становленні та значній дефор-

мації системи цінностей молодих людей, розвитку «Я-образу» як складника моральної «Я-концепції». Моральні цінності не тільки вказують на тип спрямованості поведінки молодих людей, а й забезпечують реалізацію різноманітних норм моральної активності, вибір ідеалів, ціннісних орієнтацій, стилів, форм і способів регуляції поведінкових проявів, виступають детермінантами морального самовдосконалення особистості. Отже, проблема формування моральних цінностей сучасних молодих людей повинна постійно перебувати в полі зору психологів, психологічної служби школи, навчального закладу, суспільства – і лише тоді проблема збереження психологічного здоров'я особистості успішно реалізується, а молоде покоління обиратиме загальнолюдські цінності.

Список використаної літератури

1. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения / Бобнева М. И. – М. : Наука, 1978. – 311 с.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–145.
3. Бондаревская Е. В. Формирование нравственного сознания старшеклассников / Е. В. Бондаревская // Советская педагогика. – 1980. – № 1. – С. 42–49.
4. Галян І. М. Ціннісні орієнтації як детермінанти розвитку морального самовдосконалення особистості. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія / І. М. Галян ; за ред. проф. М. В. Савчина, доц. І. М. Галяна. – Дрогобич : [б. в.], 2009. – С. 209–210.
5. Кон И. С. Психология ранней юности / Кон И. С. – М. : [б. и.], 1989. – 320 с.
6. Круглов Б. С. Роль ценностных ориентаций в формировании личности школьника / Круглов Б. С. – М. : Знание, 1983. – 184 с.
7. Лялюк Г. М. Психологічні особливості розвитку моральної свідомості на етапі юності. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія / Г. М. Лялюк ; за ред. проф. М. В. Савчина, доц. І. М. Галяна. – Дрогобич : [б. в.], 2009. – С. 189.
8. Марьенко И. С. Нравственное становление личности школьника / Марченко И. С. – М. : Педагогіка, 1985. – 104 с.
9. Савчин М. В. Духовний потенціал людини / Савчин М. В. – Івано-Франківськ : «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2001. – 203 с.
10. Титаренко А. И. Структура нравственного сознания. Опыт этико-философского исследования / Титаренко А. И. – М. : Мысль, 1974. – 278 с.